

I. ARTYKUŁY – PAPERS

MICHAŁ KARA¹, ANDRZEJ MICHAŁOWSKI², MARIAN RĘBKOWSKI³

PROFESORA WŁADYSŁAWA ŁOSIŃSKIEGO WKŁAD W POLSKĄ ARCHEOLOGIEŃ W CZESNEGO ŚREDNIOWIECZA, CZYLI PRZYZYNEK DO SZKICU O POKOLENIU ARCHEOLOGÓW OKRESU BADAŃ „MILENIJNYCH”

PROF. WŁADYSŁAW ŁOSIŃSKI'S CONTRIBUTION
TO POLISH ARCHAEOLOGY OF THE EARLY MIDDLE AGES;
AN IMPETUS TO A SKETCH OF A GENERATION OF ARCHAEOLOGISTS
CONDUCTING THE “MILLENNIAL” RESEARCH.

Abstract: This article presents the academic contribution of the late prof. Władysław Łosiński (15.06.1935 – 22.01.2017) to the Polish archaeology of the early Middle Ages. The researcher was a prominent archaeologist and a medievalist specialising in archaeology of the Baltic Slavs. The article also discusses the importance of prof. W. Łosiński's achievements to newer archaeological studies of the emergence of the Piast state. Prof. Łosiński's academic interests revolved around the early medieval Slavic dominion; over time it was limited to issues of settlement-related and cultural changes which occurred in the Baltic Slavs' dominion in the 6th/7th-11th centuries. The researcher also studied the origin and organization of craftsmanship and trade exchange in Central and East-European *Barbaricum* in the early Middle Ages (including the reasons for circulation and collection of monetary and non-monetary money as part of the economic systems in the territory) as well as the economy of rural populations from late ancient times and the early Middle Ages in the basins of the Oder and the Vistula. Prof. W. Łosiński's interests included the relations between the Baltic Slavs and the Scandinavian tribes in the early Middle Ages. He also studied funerary practices of the early-medieval population of Polish Plain. What is more, he devoted time to research into material culture of the early-medieval Slavs, especially registered archaeological collections of clay utensils; he studied them with respect to their cultural and chronological diversity. Prof. W. Łosiński dedicated more than 150 academic publications to these issues. He was among few Polish archaeologists active during the so-called millennial research (1948/1949-1965/1970) who made the biggest impact on the development of contemporary archaeology of the early Middle Ages in Pomerania and other locations.

Keywords: Władysław Łosiński (15.06.1935 – 22.01.2017), archaeologist, early Middle Ages, Baltic Slavic territories, Pomerania, Greater Poland, millennial research in Poland (1948/1949-1965/1970).

---

¹ Instytut Archeologii i Etnologii PAN – Ośrodek Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych, ul. Rubież 46, 61-612 Poznań, e-mail: michal.kara@iaepan.poznan.pl.

² Instytut Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, ul. Umultowska 89D, 61-614 Poznań, e-mail: misiek@amu.edu.pl.

³ Instytut Archeologii i Etnologii PAN – Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich, ul. Kuśnierska 12/12a, 70-536 Szczecin, e-mail: m.rebkowski@iaepan.szczecin.pl.

Nie ukrywamy, że formułując powyższy tytuł, celowo nawiązaliśmy do wiersza Cypriana Kamila Norwida *Bema pamięci żałobny rapsod* (1851 r.). Podzielamy bowiem przekonanie, iż niektórych badaczy trudno zastąpić.

W ostatnich dniach stycznia 2017 r. na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu pożegnaliśmy prof. dr. hab. Władysława Łosińskiego (15.06.1935-22.01.2017). Mimo iż od dłuższego czasu Pan Profesor borykał się z problemami zdrowotnymi, Jego śmierć zaskoczyła nawet osoby z bliskiego kręgu znajomych. W. Łosiński był wprawdzie człowiekiem towarzyskim, nade wszystko jednak bardzo skromnym, niechętnie dzielącym się problemami.

Nierzadko dopiero z chwilą śmierci osoby znajomej dostrzegamy jej format, utrwalony m.in. w działalności zawodowej. Zauważmy zatem, iż w dniu 22 stycznia 2017 r. odszedł od nas badacz wybitny, który profesję archeologa realizował z niekłamaną pasją naukowca, dodajmy – bardzo uczciwie. Dla Profesora Łosińskiego sukces naukowy miał bowiem znaczenie drugorzędne. Warto zauważyć, że tę opinię podzielało przynajmniej większość archeologów polskich, należących do pokolenia W. Łosińskiego. Przypomnijmy: dla członków tej generacji badania archeologiczne były tożsame z dogłębnym, nierzadko żmudnym procesem dociekań analitycznych, opartym na solidnej wiedzy i warsztacie naukowym, którego podstawy formowano już w okresie świadomie wybranych studiów akademickich. Sukces naukowy, według przekonań tegoż pokolenia, był jedynie pochodną, a nie celem działalności badawczej. Z tego względu stroniono od tzw. sensacji naukowej czy przesiąkniętych „nihilizmem poznawczym” ujęć krytykanckich, tak popularnych obecnie.

Może zatem udział w uroczystościach pogrzebowych Profesora W. Łosińskiego licznie zgromadzonych przedstawicieli środowiska archeologicznego, głównie Szczecina i Poznania, należy postrzegać jako wyraz szacunku złożony nie tylko osobie powszechnie lubianej? Może, w sytuacji coraz wyraźniej odczuwanego deficytu wymienionych wyżej praktyk, był to również rodzaj hołdu złożony badaczowi o wielkim dorobku naukowym i wspaniałym charakterze, członkowi wielkiego pokolenia powojennych archeologów polskich, które uformowało się w latach 50. i 60. XX w., w trakcie badań tzw. milenijnych, m.in. dzięki działalności wybitnych archeologów i historyków z ówczesnego Uniwersytetu Poznańskiego – *Almae Matris* W. Łosińskiego.

To właśnie podczas realizacji wspomnianego programu naukowego (przypomnijmy: dotyczył on przede wszystkim badań archeologicznych i historycznych podjętych w latach 1948-1949 w związku z przygotowaniem uroczystych obchodów „wielkiej rocznicy Millennium Państwa Polskiego” w latach 1965-1966; rzezczone badania były kontynuowane, aczkolwiek zdecydowanie słabiej, po roku 1970⁴) W. Łosiński ukształtowany został jako archeolog. Już w trakcie studiów uniwersyteckich zetknął się z problematyką badawczą, którą odtąd rozwijał sukce-

---

⁴ Szerzej o projekcie badań tzw. milenijnych zob. Kara 2009; 2017; Rębkowski 2017.

Ryc. 1. Władysław Łosiński z żoną Aliną Urbańską-Łosińską na promie w Dziekanowicach, w oczekiwaniu na przeprawę na Ostrów Lednicki (80. lata XX w.); siedzą (od lewej do prawej, patrząc na fotografię): Hanna Kóčka-Krenz, osoba nieznana, osoba nieznana, Zofia Hilczer-Kurnatowska, Aleksandra Lipińska. Fot. Mariusz Tuszyński, zbiory prywatne Michała Kara

sywnie w kolejnych publikacjach naukowych. Uformowanie się wspomnianych zainteresowań zawdzięcza W. Łosiński grupie wybitnych i zarazem charyzmatycznych nauczycieli akademickich, z którymi zetknął się podczas studiów: archeologom Józefowi Kostrzewskiemu (1885-1969) i Witoldowi Henslowi (1917-2008; uznany przez Łosińskiego za Mistrza) oraz historykom-mediewistom Kazimierzowi Tymienieckiemu (1887-1968) i Gerardowi Labudzie (1916-2010). Do wspomnianego grona należy zaliczyć też historyka średniowiecznych dziejów Pomorza Kazimierza Ślaskiego (1912-1990), działającego w Instytucie Zachodnim w Poznaniu oraz w Instytucie Historii PAN, który zachęcił W. Łosińskiego do podjęcia istotnych dla Jego dorobku naukowego studiów nad kontaktami wczesnośredniowiecznych Słowian nadbałtyckich z ludami Skandynawii⁵.

Osnowę zainteresowań naukowych W. Łosińskiego wyznaczyła jednak – uformowana pod wpływem wykładów oraz lektury prac wyżej wymienionych profesorów Uniwersytetu Poznańskiego – szeroko ujęta problematyka Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej, dosyć szybko ograniczona przez Zainteresowanego do

⁵ Na podstawie informacji ustnej uzyskanej od W. Łosińskiego.

grupy zagadnień związanych z przemianami osadniczo-kulturowymi, jakie zachodziły na obszarze Słowiańszczyzny nadbałtyckiej w VI/VII-XI wieku. Z czasem w obrębie wspomnianych studiów uwidoczniły się nurty badań o znaczeniu fundamentalnym dla naukowego dorobku W. Łosińskiego. Były to przede wszystkim zagadnienia z zakresu chronologii, funkcji oraz relacji przestrzennych wczesnośredniowiecznych grodów i osiedli wczesnomiejskich. Profesor Łosiński zajmował się też problematyką genezy i organizacji rzemiosła oraz wymiany handlowej w strefie środkowo- i wschodnioeuropejskiego *Barbaricum* wczesnego średniowiecza (łącznie z przyczynami cyrkulacji oraz tezauryzacji pieniądza monetarnego i niemonetarnego w obecnych na tym terytorium systemach gospodarczych), jak również strukturą gospodarki ludności osad wiejskich z późnej starożytności i początków średniowiecza w dorzeczu Odry i Wisły. Interesowała Go także problematyka praktyk pogrzebowych wczesnośredniowiecznej ludności Niżu Polskiego (rozważał m.in. możliwości poznawcze współczesnej archeologii w ustalaniu etnicznego zróżnicowania kultury funeralnej). W polu badawczym W. Łosińskiego znalazła się również kultura tzw. materialna wczesnośredniowiecznych Słowian, zwłaszcza kolekcje rejestrowanych archeologicznie naczyń glinianych, które analizował głównie pod względem zróżnicowania kulturowego (to znaczy przynależności do określonych stref etno-kulturowych), jak też w zakresie zróżnicowania chronologicznego (w tym przypadku uwagę badacza koncentrowała przydatność zespołów ceramicznych do synchronizacji warstw kulturowych oraz stanowisk archeologicznych).

Przytoczonym powyżej zagadnieniom Profesor Łosiński poświęcił liczne publikacje naukowe, o czym piszemy poniżej. Odstępując na chwilę od przyjętego porządku wypowiedzi, odnotujmy, że wspomniane prace cechuje ogromny szacunek Autora do analizowanych źródeł archeologicznych, widoczny w dbałości o wysoką jakość ich dokumentacji oraz równie wysoką jakość interpretacji fachowej, w której uwzględnia się m.in. wyniki analizy stratygraficznej oraz szeroko ujętej porównawczej analizy chronologiczno-funkcjonalnej. Wymienione cechy warsztatu badawczego, typowe dla tzw. poznańskiej szkoły archeologicznej, utworzonej w okresie międzywojennym przez prof. J. Kostrzewskiego, a kontynuowane twórczo po 1945 r. przez grono jego uczniów, zwłaszcza przez W. Hensla, przyswoił W. Łosiński podczas studiów uniwersyteckich oraz praktyk wykopaliskowych, które odbywał pod kierunkiem trochę starszych koleżanek i kolegów. W tym przypadku istotne dla W. Łosińskiego – nie tylko ze względu na rozwój zawodowy – okazały się prowadzone od 1954 r. wielosezonowe badania wczesnośredniowiecznego grodziska w Międzyrzeczu na wschodnim pograniczu ziemi lubuskiej, w których uczestniczył m.in. wraz z późniejszą żoną Aliną Urbańską (1936-2010) (ryc. 1). Właśnie wtedy, podczas intensywnych dyskusji ze świeżo wypromowanymi adeptami archeologii poznańskiej – Edwardem Dąbrowskim (1921-2007) i Stanisławem Kurnatowskim (1929-2015; kierownikiem ekspedycji) – nastąpiła u W. Łosińskiego krystalizacja rozwijanych w późniejszym okresie zainteresowań problematyką wczesnośredniowiecznej ceramiki słowiańskiej (np. Łosiński 1972)

oraz zagadnieniami gospodarki hodowlano-rolnej u wczesnośredniowiecznych Słowian, jak również problematyką procesów osadniczych, obejmującą m.in. kwestie złożonych relacji człowiek / wspólnota społeczno-kulturowa – środowisko naturalne (Łosiński 1970). W przypadku Łosińskiego dla wykształcenia się dwu ostatnich nurtów zainteresowań szczególnie ważne okazały kontakty naukowe z S. Kurnatowskim, pod wpływem którego przyjął koncepcję historycznych studiów osadniczych jako zintegrowanych badań multidyscyplinarnych z udziałem archeologii, formułującej wnioski w sposób niezależny, na podstawie autonomicznej analizy własnych źródeł materialnych (koncepcja ta, uwzględniająca schemat przetwarzania informacji w procesie badawczym nauk humanistycznych, została z czasem uznana za modelową koncepcję badań osadniczych archeologicznego ośrodka w Poznaniu⁶). Z kolei o zainteresowaniach wyżej wymienioną ceramiką naczyniową zdecydowały dyskusje z wybitnym znawcą tej kategorii źródeł archeologicznych – E. Dąbrowskim. Dodajmy, z obu archeologami połączyła W. Łosińskiego długotrwała przyjaźń.

W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej okoliczności. Przystrojone na Uniwersytecie Poznańskim w 50. latach XX w. podstawy warsztatu badawczego znalazły u W. Łosińskiego dodatkowe wzmocnienie w postaci cech osobowości typowych dla Wielkopolan, które z czasem zaczęły wyróżniać Pana Profesora jako naukowca, inspirując w tym zakresie młodsze pokolenie badaczy. Myślimy tu o wyjątkowej pracowitości W. Łosińskiego, o znakomitej umiejętności organizacji pracy oraz o głębokim szacunku okazywanym innym naukowcom (także oponentom), w czym istotną rolę odgrywała wysoka kultura osobista Pana Profesora. Z urodzenia, wyboru miejsca zamieszkania oraz miejsca wykształcenia był bowiem W. Łosiński poznańczykiem. Karierę naukową poświęcił jednak badaniom wczesnośredniowiecznego Pomorza i ziem nadbałtyckich, które prowadził, pracując w jednej instytucji, jaką był Instytut Historii Kultury Materialnej PAN⁷ (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii PAN).

W. Łosiński urodził się 15 czerwca 1935 r. w Poznaniu i na tamtejszym uniwersytecie rozpoczął w 1953 r. studia archeologiczne na utworzonym wówczas kierunku historia kultury materialnej. W 1957 r. – na podstawie opracowania zabytków żelaznych odkrytych na jednym z wykopów badawczych założonych na kołobrzeskim grodzisku – W. Łosiński obronił na Uniwersytecie Poznańskim, u prof. J. Kostrzewskiego *magisterium*. O jakości pracy świadczy fakt, że już dwa lata później została ona wydana drukiem (Łosiński 1959).

Jedne z pierwszych praktyk terenowych odbył jednak w południowej Wielkopolsce, w nadobrzańskim Daleszynie koło Gostynia, pod kierunkiem kilka lat starszej Zofii Hilczerówny (1932-2013). Bardzo szybko, jeszcze jako student, został

---

⁶ Szerzej na ten temat ostatnio Kurnatowska, Kurnatowski 2012, tamże dalsza literatura, w tym odniesienia do prac W. Łosińskiego.

⁷ Dalej jako IHKM PAN.

zatrudniony w IHKM PAN. Początkowo, w latach 1955-1958, działał w ramach tzw. prac zleconych, najpierw w Bonikowie pod Kościanem (południowo-zachodnia Wielkopolska), a od następnego roku na środkowo-zachodnim Pomorzu, w Stacji Archeologicznej w Kołobrzegu. Dołączył tam do ekipy młodych badaczy, której przewodził Lech Leciejewicz (1931-2011), prowadzącej od dwóch lat wykopaliska w Kołobrzegu (Budzistowie). W badaniach kołobrzeskich W. Łosiński brał udział aż do ich zakończenia w 1958 roku. Jesienią tego roku uzyskał w ówczesnym Zakładzie Archeologii Pomorza IHKM PAN (od 1962 r. włączonym w struktury poznańskiego Zakładu Archeologii Wielkopolski i Pomorza IHKM PAN) zatrudnienie na pełnym etacie⁸, a od 1959 r. już samodzielnie rozpoczął rozpoznanie archeologiczne wczesnośredniowiecznego osadnictwa w dorzeczu Dębosznicy i Parsęty, na zapleczu miasta Kołobrzeg. Początkowo, w latach 1959-1961, wraz z Aliną Urbańską⁹ i ich kolegą Mateuszem Łastowieckim (1934-2011) przebadali położone nad Dębosznicą grodziska w Kędrzynie i Golańczy Pomorskiej. Następnie, w latach 1962-1974 prowadził wykopaliska zlokalizowanego nad Parsętą, na południe od Kołobrzegu, wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego, badając grodziska w Bardach i Świelubiu oraz położone na gruntach drugiej z wymienionych miejscowości – unikatowe, birytualne cmentarzysko kurhanowe, gdzie zidentyfikował – obok słowiańskich – wyraźne przejawy funeralnej kultury skandynawskiej. W tym ostatnim przypadku potwierdził domysły niektórych badaczy okresu międzywojennego (Łosiński 1979), sformułowane na podstawie znalezisk z grobu rozkopanego pod koniec XIX w. przez archeologa-amatora (zob. Żak 1963, s. 68-69, nr kat. 89, tamże literatura, zwłaszcza prace H.J. Eggersa; Żak 1967, s. 192, przyp. 22). Należy podkreślić, iż wspomniane badania W. Łosińskiego, i powstałe w ich efekcie studia problemowe, na trwałe weszły do kanonu nie tylko polskiej archeologii wczesnego średniowiecza.

Wykorzystując wyniki wyżej wymienionych wykopalisk oraz rozpoznanie szeregu innych grodzisk, W. Łosiński przygotował modelowe studium przemian osadniczych nad dolną Parsętą w okresie między VI a X wiekiem. Na jego podstawie uzyskał w 1967 r. stopień doktora, w przewodzie przeprowadzonym pod kierunkiem prof. W. Hensla w IHKM PAN w Warszawie. Praca ukazała się drukiem kilka lat później (Łosiński 1972). Studium osadniczym nieustannie towarzyszyły

---

⁸ Związki W. Łosińskiego z archeologią Wielkopolski zasadzały nie tylko na udziale w stażach wykopaliskowych, które odbył w ekspedycjach badających trzy grodziska wielkopolskie: w Międzyrzeczu, Daleszynie i Bonikowie, o czym pisaliśmy powyżej, lecz przejawiały się również we współautorstwie z L. Leciejewiczem opracowania cmentarzyska szkieletowego w Młodzikowie, stan. 4, pow. średzki, woj. wielkopolskie. Jest to, jak dotąd, jedno z nielicznych w dorzeczu Warty całkowicie rozpoznanych stanowisk funeralnych z wczesnego średniowiecza, którego publikacja, mimo upływu lat, w wymiarze merytorycznym nie uległa w zasadzie dezaktualizacji (Leciejewicz, Łosiński 1960).

⁹ W tym miejscu warto przypomnieć o wielkich zasługach naukowych i badawczych mgr A. Urbańskiej (Łosińskiej), wieloletniego pracownika IHKM PAN, również dla archeologii Wielkopolski wczesnego średniowiecza (zob. Kara 2010).

badania nad podstawami gospodarczymi funkcjonowania nad Bałtykiem słowiańskich społeczności doby plemiennej.

Przygotowanie studium osadniczego nie byłoby możliwe bez wypracowania podstaw chronologii wczesnego średniowiecza w tej części Pomorza. Pomogły w tym dokonywane w trakcie wykopalisk odkrycia arabskich dirhemów (Łosiński 1972, s. 241 i n.), ale zasadnicze znaczenie miało w tym względzie stworzenie przez W. Łosińskiego systemu klasyfikacji zachodniopomorskiej ceramiki wczesnego średniowiecza i opisanie schematu jej przemian. Nieznacznie zmodyfikowane w okresie późniejszym, stanie się na trwałe podstawowym elementem warsztatu każdego badacza wczesnośredniowiecznego Pomorza (Łosiński 1972, s. 32 i n.; Łosiński, Rogosz 1983a, s. 226 i n.; 1983b, s. 202 i n.; Cnotliwy, Łosiński i Wojtasik 1986, s. 62 i n.). Poczynione przez W. Łosińskiego ustalenia w zakresie chronologii i periodyzacji odkrytych na Pomorzu zespołów wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej okazały się istotne również dla studiów archeologów z ośrodka poznańskiego, którzy w latach 80.-90. XX w. przystąpili do weryfikacji poglądów badaczy tzw. milenijnych na temat chronologii przemian społeczno-kulturowych i osadniczych związanych z procesem budowy państwa Piastów. Odnajmy zatem, iż wbrew formułowanym niekiedy poglądom, zwłaszcza w środowisku historyków, proponowana przez archeologów zmiana datacji początków wzmiankowanego procesu nie była wynikiem prostej akceptacji oznaczeń dendrochronologicznych i radiowęglowych próbek drewna z reliktyw „wielkopolskich” grodów doby wczesnopiastowskiej, w tym warowni tzw. centralnych w Gnieźnie, Poznaniu i Gieczu. Do znacznego, a zarazem nieoczekiwanego odmłodzenia wspomnianego procesu organizacyjno-państwowego przyczyniła się komplementarna, archeologiczna reanaliza „milenijnych” źródeł wykopaliskowych z wyżej wymienionych grodzisk, której wyniki byłyby niemożliwe do uzyskania bez zastosowania studiów porównawczych z wykorzystaniem ustaleń W. Łosińskiego, dotyczących chronologii i periodyzacji kultury tzw. materialnej (zwłaszcza wchodzących w jej skład zespołów ceramiki naczyniowej), którą stwierdzono na grodziskach zachodniopomorskich (por. Kara 2000; Kurnatowska 2002). Dopiero uzyskane w ten sposób wyniki badań archeologicznych, mające odniesienie w chrono-stratygrafii badanego stanowiska, były weryfikowane za pomocą datowań bezwzględnych (głównie wskazań dendrochronologii) próbek dobrze zachowanego drewna dębowego i/lub sosnowego, które pochodziły z określonych, datowanych metodą archeologiczną jednostek funkcjonalno-stratygraficznych.

W następnych latach W. Łosiński rozszerzył swoje zainteresowania osadnictwem na cały obszar Pomorza. Ich efektem była rozprawa habilitacyjna poświęcona osadnictwu plemiennemu wspomnianego regionu, opublikowana w 1982 r. (zob. Łosiński 1982). W latach późniejszych w naukowym dorobku W. Łosińskiego pojawił się jeszcze jeden ważny wątek, jakim były przemiany i zróżnicowanie obrządku pogrzebowego na wczesnośredniowiecznym Pomorzu. Istotne wydają się zwłaszcza ustalenia W. Łosińskiego (1993b; 1998) dotyczące genezy, chronologii

i rozprzestrzenienia ciepłych grobów typu Alt Käbelich, które – wbrew wcześniejszym poglądom nauki – nie mogą być już traktowane jako specyficzna forma wczesnośredniowiecznych praktyk pogrzebowych, charakterystyczna tylko dla Słowian rozsielonych na ziemiach północnego Połabia i w rejonie ujścia Odry.

W 1971 r. W. Łosiński został kierownikiem Pracowni Archeologicznej w Szczecinie, która weszła wówczas w skład wrocławskiego Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN¹⁰. Funkcję tę pełnił do 1999 r., dojeżdżając systematycznie z Poznania do Szczecina. Jednym z następstw tej zmiany było włączenie się w badania wczesnośredniowiecznej przeszłości tego nadodrzańskiego miasta. Jedną z pierwszych inicjatyw nowego kierownika było przystąpienie do opracowania wyników wykopaliisk na szczecińskim Wzgórzu Zamkowym, które rozpoczęto już w 1947 roku. Książka prezentująca odkryte tam źródła archeologiczne ukazała się drukiem po kilkunastu latach (Cnotliwy, Leciejewicz i Łosiński [red.] 1983). W okresie późniejszym W. Łosiński inicjował i prowadził wykopaliiska na nadodrzańskim podgrodziu Szczecina i opublikował szereg prac na temat najstarszych dziejów miasta (np. Łosiński 1993c; Łosiński [red.] 2003). W tym samym czasie zintensyfikował studia nad gospodarką Pomorza i całej strefy nadbałtyckiej we wczesnym średniowieczu, analizując takie problemy, jak napływ srebra arabskiego i początki gospodarki towarowo-pieniężnej (Łosiński 1988; 1990; 1991; 1992; 1993a). Na podstawie wymienionych prac W. Łosiński otrzymał w 1993 r. tytuł profesora nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia. Dodajmy, że dla poruszonej problematyki są to publikacje fundamentalne, także z racji trafności sformułowanych wniosków, które zostały ostatnio potwierdzone przez niezależne ustalenia badaczy skandynawskich (Skre [red.] 2008).

Niejako na marginesie wspomnianych studiów pojawiły się w dorobku naukowym W. Łosińskiego także inne kluczowe dla archeologii medievalnej publikacje problemowe, tym razem poświęcone genezie i modelom osad wczesnomiejskich na Pomorzu oraz kontaktom słowiańsko-skandynawskim we wcześniejszym średniowieczu (Łosiński 1994; 1997). W tym miejscu warto przypomnieć przyczynkarski artykuł W. Łosińskiego opublikowany przed kilkunastu lat (Łosiński 2001), w którym badacz wznowił dyskusję nad lokalizacją w rejonie ratusza tzw. Głównego Miasta w Gdańsku osady rzemieślniczo-handlowej, pochodzącej co najmniej z IX stulecia, która poprzedzała zarówno gród zapewne już piastowski, wzniesiony w jej granicach w 30. latach X w., jak i gród rozpoznany wykopaliskowo przez łódzką ekspedycję archeologiczną pod kierunkiem prof. Konrada Jażdżewskiego, który przyjęło się interpretować jako inwestycję piastowską z około roku 980 lub z lat 970-980, co W. Łosiński zanegował. Badania dendrochronologiczne reliktyw wspomnianego grodu, podjęte w związku z cytowanym artykułem (Kościński, Paner 2005), potwierdziły zasadność wątpliwości Łosińskiego co do datowania obiektu.

---

¹⁰ Sukcesorem wyżej wymienionej Pracowni Archeologicznej jest działający obecnie w Szczecinie Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich.

Nie mniej ważne okazały się poglądy Profesora W. Łosińskiego (2001; 2002), zakładające wczesną metrykę instalacji władzy piastowskiej u ujścia Wisły, tożsamą z budową w 30. latach X stulecia wzmiankowanego powyżej grodu – siedziby drużyny, która w imieniu Piastów kontrolowała w ten sposób jedno ze strategicznych miejsc na wschodnim szlaku napływu monety arabskiej w dorzecze Warty w X w., to jest w granice domeny piastowskiej. Nie są to hipotezy podzielane powszechnie; zyskały one częściową akceptację w pracach niektórych archeologów, badających materialne wyznaczniki procesu społeczno-kulturowego, który doprowadził ich zdaniem do uformowania się zrębów pierwszej monarchii Piastów (np. Kara 2009; 2018, tamże dalsza literatura).

Z kolei w studiach nad problematyką kontaktów słowiańsko-skandynawskich szczególne znaczenie miały odkrycia dokonane przez W. Łosińskiego w latach 1962-1974 na birytualnym cmentarzysku kurhanowym w Świelubiu, stan. 2, pow. kołobrzeski, woj. zachodniopomorskie (Łosiński, Olczak i Siuchniński 1971; Łosiński 1972; 1974; 1979; 2000; 2003). Rezygnacja z kierowania placówką szczeecińską w 1999 r. spowodowana była w głównej mierze chęcią poświęcenia się zamierzeniu niezrealizowanemu od lat, jakim było przygotowanie monografii wyżej wymienionej nekropoli, dzieła długo oczekiwanego przez wszystkich badaczy Pomorza i nadbałtyckiego wczesnego średniowiecza. Przy tej okazji po raz kolejny ujawniła się dobrze znana cecha Pana Profesora, jakim była badawcza skrupulatność i dokładność, a tym samym dbałość o szczegół i odpowiedzialność za słowo pisane. Nadmienialiśmy o tym powyżej. Niestety, choroba uniemożliwiła sfinalizowanie tego tak świetnie zapowiadającego się dzieła¹¹.

W. Łosiński odszedł na emeryturę wraz z końcem 2005 r., co oznacza, że przepracował w IHKM PAN równo pół wieku. W tym czasie nie tylko prowadził badania, zdobywał kolejne stopnie naukowe i administrował szczeecińską Pracownią Archeologiczną IHKM PAN, ale też w latach 1990-2002 zasiadał w Radzie Naukowej instytutu. W 2006 r. liczne grono kolegów, przyjaciół i współpracowników przygotowało z okazji siedemdziesiątych urodzin Pana Profesora opasłą księgę pamiątkową (667 stron druku), zatytułowaną *Świat Słowian wczesnego średniowiecza* (Dworaczyk, Kowalska, Moździoch i Rębkowski [red.] 2006). Oprócz kilkudziesięciu artykułów napisanych dla uczczenia Jubilata, znalazła się tam również bibliografia Jego naukowych publikacji. Lista obejmuje ponad 150 pozycji: książek, artykułów, sprawozdań z badań terenowych, recenzji i haseł w słownikach¹². Każ-

---

¹¹ Zostanie ono jednak wydane niebawem drukiem, ze względu na zaawansowany stan opracowania znalezisk.

¹² Do tej listy należy dołączyć następujące prace W. Łosińskiego, które ukazały się drukiem po 2006 r.: Łosiński W., *Misy żelazne typu śląskiego z wczesnośredniowiecznego Szczecina*, w: B. Gruszka (red.), *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*, Zielona Góra 2008, s. 421-435; Łosiński W., *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*, Poznań 2008; artykuł problemowy, publikowany po śmierci Autora w niniejszym tomie „*Slaviae Antiquae*”.

dy, kto bliżej zapozna się z naukową twórczością Profesora Łosińskiego, dojdzie do wniosku, iż nie ma wśród nich tekstów zbędnych, a nawet przypadkowych. Wszystkie mają swoje znaczenie, a co istotne, w większości pozostają aktualne do dnia dzisiejszego, co wynika też z niezwyklej rzetelności badawczej ich Autora. Wybór artykułów, zatytułowany *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu*, został wydany w 2008 r. w serii przypominającej dorobek naukowy najbardziej zasłużonych pracowników instytutu (zob. Łosiński 2008).

Profesor W. Łosiński ukształtowany został jako archeolog w dobie badań tzw. milenijnych, w których czynnie uczestniczył. Z perspektywy lat można z przekonaniem stwierdzić, że należał On do bardzo wąskiego grona badaczy, którzy wywarli największy wpływ na kształt i rozwój współczesnej archeologii wczesnego średniowiecza nie tylko na Pomorzu (por. Rębkowski 2006). Nie ulega bowiem wątpliwości, że uprawianie archeologii w zakresie całej Słowiańszczyzny nadbałtyckiej, z pominięciem osiągnięć badań terenowych czy myśli W. Łosińskiego, jest działaniem skazanym aktualnie na ewidentne niepowodzenie. Chociażby z tego względu Profesor W. Łosiński, mimo iż nie pełnił (po trosze z własnej woli) eksponowanych funkcji w strukturach nauki, zasłużył na obecność w zaszczytnym gronie najwybitniejszych polskich archeologów-mediewistów doby powojennej.

Mamy nadzieję, że postawa i dorobek naukowy śp. Władysława Łosińskiego będą inspirować kolejne pokolenia badaczy.

LITERATURA

- Cnotliwy E., Leciejewicz L., Łosiński W. (red.) 1983, *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław.
- Cnotliwy E., Łosiński W., Wojtasik J. 1986, *Rozwój przestrzenny wczesnośredniowiecznego Wolina w świetle analizy porównawczej struktur zespołów ceramicznych*, w: J. Gromnicki (red.), *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa, s. 62-117.
- Dworaczyk M., Kowalska A.B., Moździoch S., Rębkowski M. (red.) 2006, *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin.
- Kara M. 2000, *Anfänge der Bildung des Piastenstaates im Lichte neuer archäologischer Ermittlungen*, „*Quaestiones Mediaevali Novae*”, t. 5, s. 57-85.
- 2009, *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań.
  - 2010, *Wspomnienie pośmiertne o Alinie Łosińskiej*, „*Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski*”, t. 4, s. 253-257.
  - 2017, *Polish Archaeology in the 'Millennium' Research on the Early Polish State, with Particular Emphasis on the Poznań Research Centre. Major Research Paradigms*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 65, s. 151-167.
  - 2018, *Transformations of elite culture in Wielkopolska related to the process of the Piast state formation (with a particular emphasis on strongholds). An archaeological perspective*, w: P. Kouřil, R. Procházka et al., *Moravian and Silesian strongholds of the tenth and eleventh centuries in the context of Central Europe*, Brno, s. 307-318.
- Kościński B., Paner H. 2005, *Nowe wyniki datowania grodu gdańskiego. Stanowisko I, wykopy I-V*, w: R. Barnycz-Gupieniec, *Planigrafia materiału zabytkowego z osady podgrodowej wczesnośredniowiecznej Gdańska (stanowisko I)*, Gdańsk, s. 9-12.

- Kurnatowska Z. 2002, *Początki Polski*, Poznań.
- Kurnatowska Z., Kurnatowski S. 2012, *Parę uwag o odkrywaniu rzeczywistości kulturowej poprzez źródła archeologiczne*, w: A. Pleszczyński, J. Sobiesiak, M. Tomaszek, P. Tyszka (red.), *Historia Narrat. Studia mediewistyczne ofiarowane Profesorowi Jackowi Banaszkiewiczowi*, Lublin, s. 21-64.
- Leciejewicz L., Łosiński W. 1960, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Młodzikowie w pow. średzki*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 11, s. 104-165.
- Łosiński W. 1959, *Kowalstwo we wczesnośredniowiecznym Kolobrzegu*, w: W. Łosiński, E. Tabaczyńska, *Z badań nad rzemiosłem we wczesnośredniowiecznym Kolobrzegu*, Poznań, s. 7-56.
- 1970, *Z badań nad strukturą gospodarstwa wiejskiego w późnej starożytności i na początku wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich*, „*Archeologia Polski*”, t. 15, z. 2, s. 519-538.
  - 1972, *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-XI w.)*, Wrocław.
  - 1974, *Srebrny wystrój odzieży z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Świelubiu w powiecie kolobrzesckim*, w: F.J. Lachowicz (red.), *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, s. 159-175.
  - 1979, *Die Kontakte zwischen Pommern und Skandinavien im frühen Mittelalter im Lichte von Forschungen im unteren Parsęta-Flußgebiet*, w: B. Chropovský (red.), *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. Bratislava 7-14 septembre 1975*, t. 1, Bratislava, s. 513-518.
  - 1982, *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI-X wiek)*, Wrocław.
  - 1988, *Chronologia napływu najstarszej monety arabskiej na terytorium Europy*, „*Slavia Antiqua*”, t. 31, s. 93-181.
  - 1990, *W sprawie rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu w kontekście dziejów obrotu pieniężnego w strefie nadbałtyckiej. Część I*, „*Archeologia Polski*”, t. 35, z. 2, 1991, s. 287-309.
  - 1991, *W sprawie rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu w kontekście dziejów obrotu pieniężnego w strefie nadbałtyckiej. Część II*, „*Archeologia Polski*”, t. 36, z. 1-2, 1992, s. 235-264.
  - 1992, *Funkcja tezauryzacji kruszcu srebrnego w gospodarce wczesnofeudalnej*, „*Wiadomości Numizmatyczne*”, t. 36, z. 1-2 (139-140), s. 27-36.
  - 1993a, *Chronologia, skala i drogi napływu monet arabskich do krajów europejskich u schyłku IX i w X w.*, „*Slavia Antiqua*”, t. 34, 1994, s. 1-41.
  - 1993b, *Groby typu Alt Käbelich w świetle badań przeprowadzonych na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Świelubiu pod Kolobrzegiem*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 41, 1994, s. 17-34.
  - 1993c, *Szczeciński ośrodek miejski w dobie przedlokacyjnej*, „*Archeologia Polski*”, t. 38, z. 2, 1994, s. 285-318.
  - 1994, *W sprawie genezy osiedli wczesnomiejskich u Słowian nadbałtyckich*, „*Slavia Antiqua*”, t. 35, 1995, s. 101-128.
  - 1997, *Rola kontaktów ze Skandynawią w dziejach gospodarczych Słowian nadbałtyckich*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 45, s. 73-86.
  - 1998, *Z dziejów obrzędowości pogrzebowej u północnego odłamu Słowian zachodnich w świetle nowszych badań*, w: H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński (red.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, s. 473-483.
  - 2000, *Z badań nad obrzędkiem pogrzebowym na słowiańskich wybrzeżach Bałtyku w dobie plemiennej uwag ciąg dalszy*, „*Archaeologia Historica Polona*”, t. 8, *Źródła archeologiczne i ich treści*, s. 71-81.
  - 2001, *Początki wczesnośredniowiecznego Gdańska – problem widziany z oddalenia*, „*Slavia Antiqua*”, t. 42, s. 51-62.
  - 2002, *W sprawie „wschodniej drogi” dopływu monet arabskich do Wielkopolski w X wieku*, w: B. Paszkiewicz (red.), *Moneta Mediævalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 185-192.
  - 2003, *Trójramienna zapinka skandynawska z cmentarzyska w Świelubiu pod Kolobrzegiem – aspekt chronologiczny*, w: M. Dulnicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin, s. 133-139.
  - 2008, *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*, Poznań.

- Łosiński W. (red.) 2003, *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wschodnia część suburbium*, Szczecin.
- Łosiński W., Olczak J., Siuchniński K. 1971, *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 4, Poznań.
- Łosiński W., Rogosz R. 1983a, *Synchronizacja warstw kulturowych*, w: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław, s. 226-230.
- 1983b, *Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki*, w: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław, s. 202-226.
- Rębkowski M. 2006, *Pomorze Zachodnie. Osiągnięcia ostatniego piętnastolecia, potrzeby i perspektywy badań*, w: W. Chudziak, S. Moździoch (red.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, Toruń, s. 311-327.
- 2017, *Badania milenijne na Pomorzu Zachodnim. Przebieg, znaczenie, skutki*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 65, s. 117-131.
- Skre D. (red.) 2008, *Means of exchange. Dealing with silver in the Viking Age. Kaupang Excavation Project. Publication series*, t. 2, Norske Oldfunn 23, Aarhus.
- Żak J. 1963, *„Importy” skandynawskie na ziemiach zachodniosłowiańskich od IX do XI wieku (część katalogowa)*, Poznań.
- 1967, *„Importy” skandynawskie na ziemiach zachodniosłowiańskich od IX do XI wieku (część analityczna)*, Poznań.